

С. В. Перова, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СТАН РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ

Перова С. В.

Стан розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ.

У статті розглядається стан розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Процес розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів представлено у вигляді моделі інтегративного характеру, реалізованої під час педагогічного експерименту який ґрунтувався на загальноприйнятих принципах дидактики вищої школи: науковості, систематичності, свідомості навчання, міцності та практичності знань, єдності навчальної та дослідницької діяльності студентів, об'єктивності, особистісної орієнтації, культуровідповідності, педагогізації, діалогізації, модульності, практичної спрямованості. Сформовано пакет діагностичних матеріалів для визначення рівня сформованості ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів, охарактеризовано специфіку викладання таких дисциплін, як філософія, іноземна (англійська) мова, історія України та розкрито їхній потенціал стосовно предмета дослідження. Наведено результати експериментальної роботи, які дозволяють зробити висновок, що традиційна схема викладання соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ менш ефективна щодо розвитку ключових компетентностей учителів-філологів порівняно з розробленою й запровадженою моделлю.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності майбутніх учителів-філологів, соціально-гуманітарні дисципліни, модель розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Перова С. В.

Состояние развития ключевых компетентностей будущих учителей-филологов в процессе изучения социально-гуманитарных дисциплин в ВУЗе.

В статье рассматривается состояние развития ключевых компетентностей будущих учителей-филологов в процессе изучения социально-гуманитарных дисциплин. Процесс развития ключевых компетентностей будущих учителей-

філологів в процесі вивчення соціально-гуманитарних дисциплін представлений в формі моделі інтегративного характеру, яка була реалізована в час педагогічного експерименту, проведеного згідно загальноприйнятих принципів дидактики вищої школи. В статті дається опис пакету діагностичних матеріалів для визначення рівня сформованості ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів; охарактеризована специфіка викладання таких соціально-гуманитарних дисциплін, як філософія, іноземний (англійський) мовний, історія України, а також розкрито їх потенціал стосовно предмету дослідження. Приведені результати експериментальної роботи, які дозволяють зробити висновок, що хоча традиційна схема викладання соціально-гуманитарних дисциплін в вищій навчальній закладі і сприяє розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів, але є менш ефективною порівняно з розробленою і впровадженою моделлю.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності майбутніх учителів-філологів, соціально-гуманитарні дисципліни, модель розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Впровадження компетентності в нормативний та практичний складники вищої педагогічної освіти дозволяє вирішувати проблему, яка є типовою для української держави та взагалі всієї системи освіти, коли студенти можуть добре оволодіти набором теоретичних знань, але зіштовхуються зі значними труднощами в діяльності, яка потребує використання цих знань для вирішення конкретних (типових) життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Починаючи з середини ХХ століття, науковці різних країн активно включалися в дослідження компетентності як наукового феномену, її ролі в життєтворчості особистості, впливу на успішність у професійній діяльності, а також на пошук шляхів ефективного формування та розвитку компетентності як однієї з провідних професійно значущих якостей сучасного фахівця.

Педагогічна наука не залишається осторонь дослідження різних аспектів підготовки вчителя-філолога й з української, і з іноземної філології. У філологічних і методичних студіях обґрунтовано окремі аспекти мовної, літературознавчої, методичної підготовки таких фахівців (Е. Арванітопуло, Н. Артеменко, В. Баркасі, О. Бугресва, І. Вертилецька, М. Вітошко, Н. Волошина, О. Горошкіна, О. Заблоцька, О. Земка, О. Іванова, С. Караман, Л. Люлька, Р. Мільруд, С. Ніколаєва, І. Олійник, Н. Остапенко, О. Павлова,

Ю. Пассов, О. Семенов, І. Соколова, Б. Степанишин та ін.). Однак, стан розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ у науково-педагогічних дослідженнях спеціально не вивчався.

Метою статті є аналіз ефективності моделі розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ, структуру та побудову якої ми обґрунтували у наших попередніх роботах [1; 2].

Процес розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін ми представили у вигляді моделі інтегративного характеру, яка була реалізована під час педагогічного експерименту, який ґрунтувався на загальноприйнятих принципах дидактики вищої школи: науковості, систематичності, свідомості навчання, міцності та практичності знань, єдності навчальної та дослідницької діяльності студентів, об'єктивності (дослідження проводилося в реальних умовах), особистісної орієнтації, культуровідповідності, педагогізації, діалогізації, модульності, практичної спрямованості. Експеримент здійснювався в природних умовах навчально-виховного процесу на факультетах української філології та іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (ЛНУ імені Тараса Шевченка), філологічному факультеті Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (СНУ імені Володимира Даля), факультеті слов'янських та германських мов Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (ГДПІМ) протягом трьох років. Експериментально-дослідна робота включала констатувальний і формувальний етапи. Кожен з етапів мав свої завдання, які були проміжковими на шляху досягнення основної мети експерименту.

Завданнями констатувального етапу експериментальної роботи стали:

– відбір експериментальних і контрольних груп та вирівнювання основних умов проведення експерименту в них;

- сформовано та адаптовано пакет діагностичних матеріалів для визначення показників вхідного рівня розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів.

На формувальному етапі було розв'язано низку завдань:

- упроваджено в навчальний процес зазначених вище ВНЗ розроблену модель розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін;

- відстежено процес кумулятивного розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців;

- проведено діагностику рівня сформованості ключових компетентностей студентів;

- оцінено ефективність дослідної роботи.

В експерименті були визначені незалежні та залежні змінні. До незалежних змінних ми віднесли сконструйовану модель розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів та чинники успішної реалізації цієї моделі. Залежною змінною є ефективність розвитку ключових компетентностей студентів-словесників, для вимірювання якої було дібрано та адаптовано пакет діагностичних матеріалів, представлених у цьому підрозділі. На ефективність розвитку ключових компетентностей можуть вплинути рівень педагогічної майстерності викладачів та якості навчальних програм з соціально-гуманітарних дисциплін, вхідний рівень сформованості ключових компетентностей студентів-учасників експерименту тощо. Дії цих змінних у нашому експерименті не вивчалися, тому ми врівноважили ці змінні якомога максимально.

Для проведення експериментальної роботи було залучено студентів першого, другого курсу (207 осіб), які здобувають освіту за ОКР бакалавра. За програмою експерименту було сформовано контрольну (107 осіб) та експериментальну (100 осіб) групи. До складу експериментальної групи ввійшли студенти спеціальності „Українська мова та література” факультету української філології ЛНУ імені Тараса Шевченка та філологічного факультету

СНУ імені Володимира Даля. Контрольною була визначена група студентів факультету іноземних мов ЛНУ імені Тараса Шевченка спеціальності „Російська та англійська мови і зарубіжна література” та спеціальності „Українська мова і література та російська мова” ГДПШМ. Умови викладання та вивчення соціально-гуманітарних дисциплін на цих напрямках підготовки не відрізняються, тому можемо говорити про дотримання принципу єдиної відмінності. Експериментальна робота проводилася в природних умовах навчального процесу.

Окрему групу склали викладачі, які викладають дисципліни соціально-гуманітарного циклу в ДЗ „ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та були залучені до експертної оцінки проведеної роботи.

На констатувальному етапі експерименту було з’ясовано, що обрані групи студентів статистично однакові. Крім того, усі студенти мають недостатній рівень сформованості відповідних ключових компетентностей. Виявлені недоліки в розвитку інформаційної, міжкультурної комунікативної, соціально-правової, діяльнісної компетентності та компетентності самовдосконалення студентів дозволяють констатувати необхідність у навчально-методичному забезпеченні кумулятивного розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів з метою кумулятивного розвитку цих видів компетентностей у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, а також в урізноманітненні видів спільної діяльності студентів та викладачів шляхом використання активних форм, методів навчання й спеціально розроблених проблемних, проектних та інтерактивних завдань.

Урахування чинників ефективної реалізації розробленої моделі, зазначених у наших попередніх роботах, зумовило вибір форм, методів, прийомів та засобів її впровадження в процесі навчання. На формувальному етапі особливу роль було відведено розробці та практичному втіленню змісту

навчання з філософії, історії України та іноземної мови за професійним спрямуванням згідно із зазначеними в моделі формами.

Уважаючи навчальну діяльність під час вивчення зазначених предметів найбільш повноцінною формою вдосконалення ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів, ми подаємо їй певні види навчальних занять, у процесі яких може здійснюватися розвиток цих компетентностей. Серед них: комбіновані практичні заняття, семінари; навчання за проектною технологією; складання портфоліо.

Такі заняття дозволяють „занурити” студентів у проблему розвитку ключових компетентностей особистості, оскільки вирішують такі важливі в контексті нашого дослідження завдання, як:

- формування в майбутніх учителів-філологів стійкого інтересу до дисциплін та зазначених видів роботи й бажання цим займатися;
- створення об’єктивних умов для розвитку вищого рівня сформованості в них ключових компетентностей;
- послідовна реалізація кумулятивного розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців.

Згідно з логікою дослідно-експериментальної роботи та з урахуванням результатів констатувального етапу для майбутніх учителів-філологів, які входили до експериментальної групи, було організовано спеціальне навчання з дисциплін „Філософія”, „Історія України”, „Англійська мова”. Навчання з цих предметів у контрольній групі відбувалося за традиційною схемою.

При проведенні практичних занять з філософії в експериментальній групі ми запропонували відійти від традиційної системи „питання – відповідь” та побудувати їх, скориставшись методичними матеріалами, які розроблені професором М. Пахомкіною [292]. Авторка пропонує включити до проведення практичних занять такі елементи:

- інтелектуальну розминку;
- завдання, вправи, коментування оригінальних текстів;
- творчі завдання;

- тести;
- ознайомлення та конспектування додаткової літератури.

За подібною структурою проводилися всі семінарські заняття з філософії в експериментальній групі. Студенти цієї групи проявляли більший інтерес до дисципліни, готувалися більш сумлінно до занять порівняно з контрольною групою. Процес навчання став для них цікавішим, з'явилося усвідомлення значення філософії в житті людини. З інтерв'ю студентки Н. : „Я не могла повірити, що вивчення філософії може бути цікавим. Завдяки такій методиці зовсім нескладно запам'ятовувати матеріал. Крім того, я навчилася виділяти головне та другорядне в тексті, будувати таблиці, доводити власну думку та прислухатися до інших. Уважаю, це допоможе мені в подальшому навчанні”.

Подібна побудова навчання з курсу філософії, на наш погляд, найбільше відповідає специфіці розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів, оскільки досягти таких результатів можна завдяки переходу інтуїтивних потреб особистості до розряду усвідомлених мотивацій певних видів діяльності; формуванню позитивного емоційного фону міжособистісних взаємин; побудові засад для переносу набутих навичок здійснення діяльності у власну практичну діяльність.

З метою урізноманітнення видів спільної діяльності студентів та викладачів щодо організації навчальної роботи із засвоєння історії України в експериментальній групі було впроваджено метод проектів, у процесі якого студенти активно занурюються в діяльність і фактично демонструють вияв ключових компетентностей. На формувальному етапі дослідження в експериментальній групі під час вивчення історії України було використано такий вид проектів, як студентський колективний проект. На нашу думку, такий вид проектів, створений на міждисциплінарній основі, ґрунтуючись на принципах критичного мислення, певною мірою вирішує проблему пасивного сприйняття навчального матеріалу, посилює діяльнісний компонент, передбачає критичний аналіз. Додатково викладачами було запропоновано кожному студенту експериментальної групи виконати індивідуальний проект.

Відбір тематики проектів з дисципліни „Історія України” проводився з урахуванням практичної значущості для майбутніх учителів-філологів (Додаток М). При цьому ми відштовхувалися від того, що вчитель-філолог – викладач не лише мови, а також і літератури, будь то українська або зарубіжна. На нашу думку, знання та факти, отримані при опрацюванні цих тем, допоможуть майбутнім учителям-філологам при підготовці уроків з літератури давніх часів, періоду козацтва, XVIII – XIX століть та сучасної української літератури й під час проходження педагогічної практики у школі, й у подальшій професійній кар’єрі.

Практичні заняття контрольної групи проводилися за традиційною схемою, а до програми курсу експериментальної групи було внесені зміни, які передбачали обов’язкове виконання навчальних проектів з певних тем, які, крім основної мети – спрямованості на формування в студентів іншомовної комунікативної компетенції, мали на меті сприяти розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів. Разом з реалізацією проектної діяльності студентів під час упровадження розробленої моделі засобом формування рефлексивно-ціннісного ставлення майбутніх учителів-філологів до розвитку в них ключових компетентностей стало складання портфоліо „Competence In Use”, мета якого – підтримання мотивації до навчання, прагнення до більш високого рівня знань у межах соціально-гуманітарних дисциплін, підвищення здатності студентів до самооцінки результатів навчання, планування майбутньої професійної кар’єри.

Робота на формувальному етапі виконувалася за безпосередньої участі автора дослідження або за його методичними рекомендаціями викладачами різних університетів України. Аналіз результатів дослідження подано в табл. 1.

Результати порівняння контрольної та експериментальної груп за критерієм Пірсона χ^2 ($p \leq 0,05$) довели статистично значущу достовірність відмінностей у розподілах студентів ЕГ та КГ після експерименту на користь ЕГ (табл. 2).

Таблиця 1

Розподіл студентів контрольної (107 осіб) та експериментальної (100 осіб) груп за рівнями сформованості ключових компетентностей до та після експерименту

Ключова компетентність	Групи	Високий (автономний) рівень		Середній (навчально-прикладний) рівень		Низький (предметно-знаннєвий) рівень	
		до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
Інформаційна	ЕГ	10	52	66	41	24	7
	КГ	15	24	60	68	32	15
Міжкультурна комунікативна	ЕГ	12	44	53	47	35	9
	КГ	11	29	67	59	29	19
Соціально-правова	ЕГ	13	36	63	59	24	5
	КГ	12	17	66	79	29	11
Самовдосконалення	ЕГ	5	32	54	51	41	17
	КГ	8	17	57	66	42	24
Діяльнісна	ЕГ	9	32	61	57	30	11
	КГ	11	23	60	59	36	25

Таблиця 2

Емпіричні значення критерію χ^2 при порівнянні рівня сформованості ключових компетентностей студентів КГ та ЕГ

Порівняння рівня сформованості ключових компетентностей студентів КГ та ЕГ	Емпіричні значення критерію χ^2 , критичне значення $\chi^2_{0,05} = 5,992$					Достовірність відмінностей
	Ключові компетентності					
	Інформаційна	Міжкультурна комунікативна	Соціально-правова	Самовдосконалення	Діяльнісна	
КГ до експ. – КГ після експ.	43,61	34,01	23,38	29,71	21,84	+
ЕГ до експ. – ЕГ після експ.	8,72	10,69	10,13	8,81	6,22	+
КГ після експ. – ЕГ після експ.	19,69	7,78	11,74	7,48	6,72	+

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що традиційна схема викладання соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ, характерними ознаками якої є організаційна чіткість та системний характер при одночасному пасивному засвоєнні теоретичного матеріалу, одноманітності, шаблонній побудові процесу навчання й відсутністю умов для прояву індивідуальних здібностей і творчих проявів особистості, хоча й сприяє розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів, однак менш ефективна порівняно з розробленою й запровадженою моделлю.

Література

1. Перова С. В. Модель розвитку ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін / С. В. Перова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2009. – № 23. – С. 237 – 244.

2. Перова С. В. Результати моніторингу сформованості ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін / С. В. Перова // Наук. вісн. Донбасу : електр. наук. вид. – 2010. – № 3. – Режим доступу до журн. : http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN11/index.htm.

Perova S. V.

The State of the Development of the Future Teachers-Philologists' Key Competences While Studying the Social Subjects And the Humanities at the Institutions of Higher Education.

The article deals with the problem of the development of future teachers-philologists' key competences while studying the social subjects and the humanities at the institutions of higher education. The place of key competences in the structure of the future teachers-philologists' professional competence have been defined. The model of the development of the future teachers-philologists' key competences while studying the social subjects and the humanities at the institutions of higher education has been stated. It has got an integrative character and has been based on the traditional principles of Didactics of the higher institutes of learning/education: that of scientific character, systematic character, realization of learning, practicalness of knowledge, personal orientation, unity of students' research and educational activity. It has been found and proved experimentally that the model is of extreme

efficaciousness. While developing the model the set of diagnostic materials for the determination of the level of formation of key competences of future teachers-philologists has been formed. The specificity of teaching of such social subjects and the humanities as philosophy, foreign language (English), the history of Ukraine at the institutions of higher education has been described. The teaching methodological support for the development of future teachers-philologists' key competences while studying the social subjects and the humanities has been presented. The results suggest that the traditional scheme of teaching the social subjects and the humanities at the institutions of higher education, which is characterised by the organizational clarity and systematic nature together with the passive theory learning, uniformity, formulaic construction of the educational process and the lack of conditions for the exercise of individual skills and creative expressions of personality, also promotes the development of the key competencies of future teachers- philologists, but is less effective compared to the developed and implemented model.

Key words: competence-based approach, future teachers-philologists' key competences, the social subjects and the humanities, model the development of future teachers-philologists' key competences.

Відомості про автора

Перова Світлана В'ячеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Стаття надійшла до редакції 11.12.2014 р.

Прийнято до друку 26.12.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Горошкіна О. М.